

השכלה. גבוהה?

פרופ' שמואל ליימן-וילציג, ראש המחלקה למדעי המדינה, אוניברסיטת בר-אילן

בלוג מס' 76: מי (לא) צריך משוב?

לפני כשנה, תוך שיחת חולין עם סטודנטית שבאה אלי לפתור בעיה מנהלית, היא העלתה בפני בעיה שנתקלה בה לא מעט פעמים: במבחנים, רבים מן המרצים אינם רושמים הערות – מה חסר, מה לא נכון, מה יפה וכו'. ביקשתי שמות והיא נתנה לי כמה מהם. הפתעתי היתה רבה מאחר שהכרתי לפחות חלק ממרצים אלה כמורים אכפתיים ו"משקיענים". פנית אליהם ושאלתי לפרש הדבר.

"נכון", הודה אחד המצטיינים תוך כדי אנחה עמוקה. "הרבה שנים השקעתי בהערות במחברות המבחנים, אולם כשראיתי שכמעט אף אחד מהסטודנטים שלי אינו מגיע לעיין בהן, הפסקתי עם זה." ואז הוא המשיך: "דרך אגב, אני מתלבט האם להפסיק לרשום הערות מפורטות בעבודות הסמינריוניות. גם שם מעט מאד מגיעים לאסוף את העבודה!"

מסתבר שישנם לא מעט "אשמים" בסיפור הזה. הנה עוד אחד: האווירה הציבורית הכוללת בישראל. דוגמאות לא חסרות.

מחד גיסא, הביקורת חוגגת: מבקר המדינה נכנס להילוך גבוה; ישנו חוק חדש יחסית אשר מחייב מבקר פנים בכל גוף ציבורי. אולם, מה יוצא מזה? כפי שמבקר המדינה בעצמו קובע וקובל, אין לדוחות שלו "שיניים" והשיירה עוברת... ובגופים הציבוריים מתחכמים: החוק מחייב מבקר פנים? בסדר, אולם אין החוק קובע כמה מבקרים נדרשים לכל עובד או אפילו האם חייבים להעסיק את המבקר במשרה מלאה. אז יש מבקר בחצי משרה עבור 1000 עובדים. הלכה למעשה, ביקורת בוודאי שאין; גם ביקור בקושי קיים...

מאידך גיסא, אנו עדים להתנגדות עזה לעצם הרעיון של הביקורת. הדוגמה הטובה ביותר לכך נכון לעכשיו: בתי המשפט בישראל. שופטי בתי המשפט התנגדו נחרצות לסקר עורכי הדין על תפקוד השופטים ולבסוף הצליחה מערכת המשפט לעקור ולטרפד את המהלך המבורך. יתרה מזאת, כל ביקורת על בית המשפט העליון היום מביאה איתה תגובה בנוסח: "חותרים מתחת למוסדות שלטון החוק" (שיהיה ברור איפה אני עומד בסוגיות העומדות על סדר היום הציבורי-פוליטי: לדעתי האישית, בית משפט העליון הוא הגוף הכי אמין והכי מקצועי במדינה – ודווקא בשל כך עליו לקבל בברכה ביקורת ציבורית, כדי לחזק את מה שהיא משתדלת למסד: ביקורת שיפוטית!)

ומכאן, בחזרה לעולם ההשכלה הגבוהה השרויה בסתירה פנימית מהותית. מצד אחד, כפי שכל חוקר יודע היטב, אין מקצוע בעולם כולו אשר העמלים בו נחשפים למשוב ביקורתי כמו חוקרים. רוצה להציג עבודה בכנס? קודם ששני חוקרים אחרים יתנו את האישור. רוצים לפרסם מאמר מחקר בכתב-עת? עלינו לעבור שבע מדורות גיהנום של ביקורת בטרם קבלת הגושפנקה (אם בכלל). וכך לאורך כל הקריירה.

כל זה טוב ויפה בכל הקשור למחקר. אולם ברגע שעוברים להוראה, המצב שונה בתכלית: רשויות האוניברסיטה אינן מוכנות להשקיע כסף ואנרגיה במשוב סטודנטים על הוראת המרצים – הרי מי הם הסטודנטים האלה? מילא עמיתים למקצוע (במחקר) אבל הדיוטות הכפופים למרצים? אז נניח שנקבל את עמדתן, מדוע לא מפתחים מערכת משוב וביקורת של עמיתים למקצוע? למשל, פרופסורים מן המניין, אלה הידועים כמרצים טובים, יבקרו אצל המרצים האחרים בכיתתם ויכתבו דו"ח ביקורת, כולל בדיקת סילבוס וכו'. אמנם יש ניצני התקדמות (לפחות בבר-אילן) – לקראת העלאה בדרגה ראש מהחלקה נדרש לשלוח מרצה

בכיר לכיתת המועמד כדי שיוכל לדווח על טיב הוראתו – אבל זה דבר חד-פעמי ובוודאי לא תמיד מייצג את היכולת של המרצה (למשל, ישנם מרצים המצטיינים בסמינריון וחלשים בפני כיתה גדולה ולהפך).

אז מה הפלא שהסטודנט המצוי, הנושם את אוירת ההתחמקות מביקורת בארצנו, אינו מעוניין לקרוא את מה שיש למרצה לומר על תפוקתו? אולם, זו טעות פטאלית מאחר שהלימוד החזק ביותר נעשה תוך כדי הבנת והכרת הדברים שלא הצלחנו בהם וחיזוק אותם דברים בהם אנו מוצלחים. את האמירה המפורסמת של הפילוסוף George Santayana שנאמר במישור הציבורי ניתן גם לשייך למישור האישי:

Those who cannot learn from history are doomed to repeat it.

אם לא נלמד מהשגיאות של עצמנו, נחזור עליהן שוב ושוב – אבל ברור שכדי ללמוד מהטעויות, צריכים קודם לדעת מהן!

מה עושים? ישנן כמה אפשרויות. ראשית, גיליתי השנה שמכללת נתניה (ואני מניח גם במכללות פרטיות אחרות, אשר "השירות לסטודנטים" הוא נר לרגליהם) סורקת כל מחברת של כל מבחן ושמה אותה על אתר האוניברסיטה לעיון הסטודנט (כמובן בקוד כניסה כדי לשמור על צנעת הפרט). כמובן, שיטה זו גם חושפת את המרצה לעיון ראש החוג אם וכאשר אינו רושם הערות (והארות) במחברת.

שנית, לגבי עבודות (קטנות כגדולות) אני הפסקתי לקבלן במודפס. כל עבודה חייבת להישלח אלי בדוא"ל כקובץ. כך השגתי שתי מטרות: א- יש לי עותק שמור לדורות (מונע העתקות משנה לשנה וכו'); ב- **אני שולח בדוא"ל חוזר את העבודה לסטודנט עם הערותיי**. אינני מכיר סטודנט שלא יעיין בעבודה שלו עצמו כשהיא מגיעה אליו על מגש של כסף.

שלישית, יש לי עצה רדיקלית: לא יוזן ציון סופי לקורס עד שהסטודנט אינו בא לקחת ולעיין במחברת. אמנם הדבר מהווה "טרטור", אולם לדעתי זהו טרטור עם מסר חינוכי מן המעלה הראשונה: הבחינה לא מסתיימת ברגע ששמת את העט בכיס – תהליך הלימוד של הסטודנט נמשך עד שיגלה מה עשה טוב ומה פחות טוב, בתקווה שגם יפנים את התובנות האלו.

ומי יודע? אולי אם בהשכלה גבוהה נצליח להחדיר את הצורך החיוני של המשוב, הדבר בסופו של תהליך ישפיע על החברה כולה, כולל היחס של המוסדות הפוליטיים והשלטוניים למשוב ולביקורת. אולם, אם לא נתחיל באקדמיה, מנין תבוא הישועה?

wilzis@mail.biu.ac.il